

ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ГЕОГРАФІЇ

УДК 504.05 (477.8)+908(477.8)

Ігор ВІТЕНКО, Любов ЯНКОВСЬКА, Любомир ЦАРИК

ОБЛАСНИЙ ЕКОЛОГО-КРАЄЗНАВЧИЙ ПРОЕКТ «ТВІЙ РІДНИЙ КРАЙ»:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ДОСЯГНЕННЯ

З метою активізації учнівської молоді до природодослідницької роботи прикладного краєзнавчого характеру у 2000 році завдяки ідеям та зусиллям професора Царика Любомира Петровича було започатковано обласний еколого-краєзнавчий проект «Твій рідний край», 17-річне функціонування якого доводить, що екологічна освіта і виховання стануть ефективними тільки за умов залучення учасників навчального процесу в практично-орієнтовану діяльність з розв'язання регіональних і локальних екологічних проблем, що зумовить формування екологічно усвідомленої діяльності особистості.

Ключові слова: проект, еколого-краєзнавчий, дослідницька робота, природоохоронна акція, екологічна свідомість, екологічне виховання.

Актуальність дослідження. Екологічні проблеми є особливо актуальними для нашої держави і їх вирішення великою мірою залежатиме від усвідомлення населенням потреби дбайливого ставлення до природи, уміння раціонально використовувати її ресурси, передбачати наслідки своєї поведінки, а також дій інших людей у довкіллі, здатності спиратися на відповідні екологічні знання при виборі рішень у процесі своєї трудової діяльності. Шкільний вік – сприятливий час, коли можна прищепити людині любов до природи і бажання берегти її надбання, сформувати екологічно правильну та свідому модель поведінки. З метою залучення учнівської молоді до творчої природо-дослідницької роботи, яка носить прикладний краєзнавчий характер, розвитку екологічної культури і світогляду школярів та формування регіонального освітнього екосередовища у **2000 році** завдяки ідеям та зусиллям завідувача кафедри геоєкології та методики викладання екологічних дисциплін Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка професора Царика Любомира Петровича було започатковано *обласний еколого-краєзнавчий проект «Твій рідний край»*.

Основними завданнями даної публікації є продемонструвати ефективність використання конкурсних проектів для досягнення цілей екологічного навчання та виховання школярів; описати етапи формування проекту «Твій рідний край», проаналізувати досвід організаторів з поширення ідей сталого розвитку та охорони довкілля.

Результати дослідження.

На *першому етапі* реалізації проекту було проведено моніторинговий аналіз мережі навчальних загальноосвітніх закладів. Викладачі кафедри геоєкології та методики викла-

дання екологічних дисциплін за участю Управління освіти і науки Тернопільської облдержадміністрації виявили базові для кожного з адміністративних районів школи з екологічної освіти і виховання, які у той час стали куштовими центрами. Крім них, умови конкурсу-проекту були надіслані в загальноосвітні заклади, випускники яких навчалися на географічному факультеті ТНПУ ім. В.Гнатюка, що дало можливість налагодження оперативного зв'язку між оргкомітетом і учасниками проекту, обминаючи проміжні адміністративні структури [3].

У процесі виконання проекту передбачалася реалізація таких завдань:

1. Широке залучення учнівської молоді до пошукової і дослідницької еколого-краєзнавчої роботи;

2. Обстеження території на предмет її екологічного стану та виявлення перспективних для заповідання об'єктів;

3. Допомога педагогам, фахівцям природоохоронної справи в отриманні додаткових знань, інформації для їх практичного використання в навчальному процесі і природозаповідній діяльності.

Результати перших конкурсів продемонстрували досить вузьке коло учасників, що свідчило про невисокий рівень позакласної роботи екологічного спрямування у загальноосвітніх школах.

Надалі інформація про проект поширювалась активніше, що посприяло залученню у проект все нових учасників із ґрунтовними дослідницькими роботами.

Уже на початковому етапі розвитку проекту «Твій рідний край» (2000-2007рр.) представлені на конкурс роботи не тільки носили пошуковий і творчий характер, але часто мали неабияке практичне значення у вирішенні пи-

тань охорони довкілля, супроводжувалися відповідними зверненнями до правоохоронних органів та управлінських структур.

Серед них варто відмітити відеоматеріали, підготовлені учнями Скала-Подільської ЗОШ (науковий керівник: Дубчак О.П.), про екологічні проблеми курортного містечка і його унікального старовинного парку, що відображали проблеми руйнації парку, його засміченість, хаотичне відтворення рослинності, вирубки частини вікових дерев і були передані представникам природоохоронних органів (2000-2001рр.); дослідження учнів Бережанської державної української гімназії ім. Б.Лепкого та екологічного клубу “Край” (науковий керівник: Проців Г.П.), які оцінили стан об’єктів і територій природозаповідного фонду Бережанського району, рівень дотримання режиму території, зафіксували порушення чинного законодавства на територіях ПЗФ та довели їх до відома райдержадміністрації (2002-2003рр.); акцію еколого-краєзнавчого гуртка ЗОШ №2 ім. І.Франка м. Збаража (науковий керівник: Марцинишин Н.Г.), які спільно з інспектором служби екобезпеки надіслали листи в школи і сільради, які розташовані на берегах р. Гнізні з проханням упорядкувати русло, у результаті було очищено від сміття також 8 джерел в долині річки поблизу м. Збаража (2002-2003рр.); доробок молодіжного екоклубу “Ковчег” м.Чортків (науковий керівник: Богданець Н.Л.), якими було оцінено екологічний стан малих річок – приток р. Серет, складено акти обстеження річок та подано рекомендації щодо усунення порушень природоохоронного законодавства органам самоврядування та екологічної інспекції (2003-2004рр.).

Деякі роботи містили детальні наукові дослідження. Зокрема, виявлення учнями Збаразької ЗОШ №2, (науковий керівник: Марцинишин Н.Г.) місць зростання рідкісної флори, її чисельності та ареалів поширення дали підставу для створення *першої* на теренах Тернопільської області Червоної книги Збаразького адміністративного району (2003р.); моніторингові дослідження гніздування птахів у межах міста Тернополя, проведені учнем педагогічного ліцею Гульком Д. (наукові керівники: проф. Кваша В.І., Клапоушак І.Д.) дали можливість виявити видовий склад, просторову структуру популяції орнітофауни шляхом проведення метеорологічного, трофічного, гніздового моніторингу (2001р.); тривалі дослідження стану річкової мережі дитячої спілки “Екологічна варта” та екологічного клубу “Край” м. Бережан (науковий керівник: Проців Г.П.) стали підґрунтям для їх подаль-

шої участі в Міжнародному проекті (2002-2003рр.).

Варто відзначити також творчий підхід учасників проекту Гусятинської дитячо-молодіжної екологічної організації „Медобори” (науковий керівник: Ковальчук М.), представниками якої було вивчено легенди, археологію, рослинний і тваринний світ заповідника “Медобори” та прилеглих територій, на основі чого – розроблено надзвичайно цікаві та пізнавальні маршрути, що знайшли своє відображення у відеоматеріалах, майстерно оформлених на компакт-диску “Медобори запрошують” (2004-2005рр.).

Важливо й те, що більшість досліджень та акцій учасників проекту супроводжувались також роз’яснювальною роботою серед місцевого населення, а отже, й поширенням природоохоронних ідей.

Організатори надавали різнопланову підтримку учасникам, зокрема щодо реалізації результатів їх досліджень – опису унікальних природних об’єктів і подання в Управління екології та природних ресурсів у Тернопільській області для подальшого їх заповідання, розробки паспортів окремих природоохоронних об’єктів тощо.

Інтерес до проекту зростав – стрімко збільшувалась кількість учасників. З 2008 р. можна виділити *другий етап* реалізації проекту (спільно з лабораторією природничо-математичних дисциплін Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти), коли він набув статусу *обов’язкового елементу освітньої підготовки учнів*. Щороку проводяться конкурси між школами у межах районів, що делегують найкращі роботи на підсумковий етап обласного рівня.

Рис. 1. Журі та учасники проекту «Твій рідний край» (2016р.)

Серед тематики досліджень 2008-2017 років особливий інтерес в учасників проекту викликають такі питання, як:

- вивчення екологічного стану річкових

долин, ставків, джерел в околицях населених пунктів, якості питної води у колодязях (роботи учнів ЗОШ І-ІІІ ст. с. Трибухівці Бучацького району – керівник Запоточна Г. З. (2011р.); ЗОШ № 2 м. Бережани – керівник Кулик В.В. (2012 р.); гуртка «Планета» Козівської ЗОШ І-ІІІ ст. – керівник Шимонович Л.В. (2012 р.); Збараської ЗОШ № 2 – керівник Марцинишин Н.Г. (2013 р.) ЗОШ І-ІІІ ст. с. Мильного Зборівського району – керівник Швед Є. М. (2014 р.); Жизномирської ЗОШ І-ІІІ ст. Бучацького району – керівник Демків Г. С. (2014 р.); ЗОШ І-ІІ ст. Підгаєцького району – керівник Стояк О. Л., (2014 р.); Бишківського НВК «ЗНЗ І-ІІ ступенів ДНЗ» Козівського району – керівник Гайдук Л. М. (2015 р.); Васьковецької ЗОШ І-ІІІ ст. Шумського району – керівник Скорська Р.Р. (2015 р.); ЗОШ І-ІІІ ступенів № 2 м.Копичинці Гусятинського району – керівник Кузик З. І.; Мирненської ЗОШ І – ІІ ст. Підгаєцького району – керівник Завадівська Н.Д. (2015 р.); ЗОШ І-ІІІ ст. №2 м. Копичинці; Іванівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Теребовлянського району – керівник Коханська Г. М.; Олесинської ЗОШ І-ІІІ ступенів Козівського району – керівник Шупарська О. М.; (2017 р.);

- дослідження джерел антропогенного забруднення (сміттєзвалищ, окремих господарських об'єктів, поселень) та їх негативного впливу на стан природного середовища (учні ЗОШ № 1 м. Копичинці - керівник Дудка В.З. (2011 р.); ЗОШ І-ІІІ ст. с. Колиндяни Чортківського району – керівник Довгань А.Л. (2012 р.); ЗОШ І-ІІІ ступенів ім. О.С.Маковея м. Заліщики – керівник Скоревич О.Л.; Теребовлянської ЗОШ І-ІІІ ст. №1 – керівник Кірдей Ю. Я. (2015 р.); Бережанської ЗОШ І-ІІІ ст. №2; Зборівської гімназії ім. Р. Завадовича; Ковалівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Монастирського району; ЗОШ І-ІІІ ступенів с. Качанівка Підволочиського району (2017 р.);

- ландшафтно-екологічні дослідження, у тому числі, дослідження екологічного стану геосистем, аналіз поширення антропогенних ландшафтів, оцінка їх рекреаційного потенціалу тощо (ЗОШ І-ІІІ ст. № 5 м. Кременця – керівник Якимович Л.С. (2013 р.); Добриводська ЗОШ І-ІІІ ст. Збараського району – керівник Барановський П.Т. (2012р.);

- виявлення місць зростання червонокнижних видів рослин і тварин; виявлення унікальних природних об'єктів, їх опис і подання в Управління екології та природних ресурсів у Тернопільській області для подальшого їх заповідання; розробка паспортів окремих природоохоронних об'єктів (Васьковецька

ЗОШ І-ІІ ст. Шумського району –керівник Скорська Р.Р. (2016 р.); ЗОШ І-ІІІ ст.. с. Олієва Зборівського району – керівник Романишин С. Б. (2015); Чортківської гімназії ім. М. Шашкевича (2016р.); ЗОШ І-ІІІ ст. с.Мильного Зборівського району (2016 р.);

Рис. 2 Призер проекту Чорна Олена, учениця 11 класу Бережанської ЗОШ І-ІІІ ступенів №2 (2017 р.);

- рекреаційно-екологічні дослідження, у тому числі, розробка екологічних стежок (гуртківці Васьковецької ЗОШ І-ІІ ст. Шумського району – керівник Скорська Р.Р (2011, 2013 рр.); ЗОШ І-ІІІ ст. с. Мильного Зборівського району (2017 р.); Мужилівської ЗОШ І-ІІ ступенів Підгаєцького району (2017 р.); Остап'ївської ЗОШ І-ІІІ ступенів Підволочиського району (2017 р.);

- геолого-екологічні дослідження, у тому числі, вивчення природних геологічних об'єктів, дослідження небезпечних геологічних процесів антропогенного походження, встановлення рівня господарського впливу на ландшафти у результаті кар'єрного видобутку корисних копалин тощо (ЗОШ І-ІІІ ст. № 5 м. Кременця - керівник Якимович Л.С. (2012 р.); Збараська ЗОШ І-ІІІ ст. №2 – керівник Марцинишин Ніна Григорівна (2014р.) Лапшинської ЗОШ І-ІІ ступенів Бережанського району - керівник Вітковська Н. Р (2015 р.); Тетилківський НВК Шумського району (2017 р.).

Заслужують на увагу також дослідження впливу Чорнобильської аварії на здоров'я та життя населення (Шумський ліцей – керівник Мельничук В.Р (2017 р.); вивчення зникаючих лікарських видів рослин Дністровського

каньйону (Гориглядівська ЗОШ І-ІІ ст. Монастирського району – керівник Горбата Н.І. (2014 р.); акція «Майбутнє лісу в твоїх руках», у рамках якої екологічний загін Тернопільської ЗОШ І-ІІІ ст. № 29 у 2014-2016 роках висаджували дерева в мікрорайоні «Аляска» (2016 р.); учнів Кременецької ЗОШ І-ІІІ ст. №5 (керівник Якимович Л. С.), які охарактеризували особливості популяції бобра європейського в межах Малобережеського гідрологічного заказника та оцінили його вплив на прибережні біоценози (2014 р.); дослідження екологічних проблем, пов'язаних із поширенням омели звичайної на території села Васьківці та в його околицях (Васьковецької ЗОШ І-ІІ ступенів Шумського району (2017 р.); театралізована постановка з відродження традицій природокористування у краї школярів Білобожницької ЗОШ І-ІІІ ст. Чортківського району (керівник Юлик О.Ю., 2011р.); пропозиції щодо перспектив розвитку Великогаївської територіальної громади з використанням біоенергетики учениці Тернопільської класичної гімназії Лучишин А. (2017 р.) та багато інших.

Висновки. Тепер можна переконано говорити про те, що функціонування проекту дозволило активізувати науково-дослідницьку роботу учнів і навчальних колективів, що сприяє вихованню екологічно свідомих і небайдужих до проблем краю людей. Свідченням ефективності даного проектного конкурсу у поширенні

екологічних ідей є також те, що багато учасників проекту обирають спеціальності «Екологія», «Географія», «Біологія» і «Хімія» у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка та інших навчальних закладах, стають успішними студентами, у тому числі учасниками та переможцями Всеукраїнських конкурсів студентських наукових робіт та олімпіад з екології (деякі з них навчались у аспірантурі, здобули наукові ступені та вчені звання) і продовжують свою природоохоронну діяльність.

Приємно відзначити, що у результаті 17-річної діяльності проекту завдяки співпраці учнів, вчителів, організаторів проекту, врахування результатів досліджень у роботі Управління екології і природних ресурсів у Тернопільській області було створено нові заповідні об'єкти у Збаразькому, Монастирському та Бережанському районах; вирішено низку локальних екологічних проблем з впорядкування річкових долин, джерел, ліквідації стихійних сміттєзвалищ; проведено оцінку екостану територій; розроблено та описано десятки екологічних стежок. Це дає можливість школярам усвідомити вагомість внеску кожного у вирішення проблем довкілля, стимулює їх до творення власного способу життя у гармонії з природою і залучення до нього оточуючих, розвиває вміння вибирати раціональний варіант поведінки у навколишньому середовищі.

Література:

1. Царик Л.П., Вітенко І.М. Янковська З досвіду проведення обласного еколого-краєзнавчого проекту «Твій рідний край» // Надихаємо на дії - №8(2). – 2011. – С.5-9
2. Царик Л.П. Еколого-географічний проект “Твій рідний край” і його роль у формуванні еколого-освітнього середовища // Історія Української географії. Спеціальний випуск: Краєзнавство. – Тернопіль, 2001. – Випуск 4.– С. 60-62.
3. Царик Л.П., Янковська Л.В., Царик П.Л. Обласний еколого-краєзнавчий проект “Твій рідний край”: 2000-2005 рр. – Тернопіль, 2006. – 38 с.

Reference:

1. Tsaryk L.P., Vitenko I.M. Yankovska Z dosvidu provedennia oblasnoho ekoloho-kraieznavchoho proektu «Tvii ridnyi kraj» // Nadykhaemo na dii - №8(2). – 2011. – S.5-9
2. Tsaryk L.P. Ekoloho-geografichniy proekt “Tvii ridnyi kraj” i yoho rol u formuvanni ekoloho-osvitnoho seredovysheha // Istoriiia Ukrainskoi heohrafii. Spetsialnyi vypusk: Kraieznavstvo. – Ternopil, 2001. – Vypusk 4.– S. 60-62.
3. Tsaryk L.P., Yankovska L.V., Tsaryk P.L. Oblasnyi ekoloho-kraieznavchyi proekt “Tvii ridnyi kraj”: 2000-2005 rr. – Ternopil, 2006. – 38 s.

Аннотация:

Ігорь Вітенко, Любомир Царик, Любов Янковська. ОБЛАСТНОЙ ЭКОЛОГО-КРАЕВЕДЧЕСКИЙ ПРОЕКТ "ТВОЙ РОДНОЙ КРАЙ": ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ

С целью активизации ученической молодежи к природо-исследовательской работе краеведческого характера в 2000 году благодаря идеям и усилиям профессора Л.П. Царика был основан областной эколого-краеведческий проект "Твой родной край", 17-летнее функционирование которого доказывает, что экологическое образование и воспитание станут полноценными только при условиях привлечения участников учебного процесса в практически-ориентированную деятельность по решению региональных и локальных экологических проблем, что обусловит формирование экологически осознанной деятельности личности. В результате реализации проекта благодаря сотрудничеству учеников, учителей, организаторов, Управления экологии и природных ресурсов в Тернопольской области были созданы новые заповедные объекты; решен ряд

локальных экологических проблем с упорядочения речных долин, источников, ликвидации стихийных мусоросвалок; проведена оценка экосостояния территорий; разработаны и описаны десятки экологических троп. Это дает возможность школьникам осознать весомость вклада каждого в решение проблем окружающей среды, стимулирует их к созданию собственного образа жизни в гармонии с природой и привлечения к нему окружающих.

Ключевые слова: проект, эколого-краеведческий, исследовательская работа, природоохранная акция, экологическое сознание, экологическое воспитание.

Abstract:

Ihor Vitenko, Ljubov Yankovska, Lubomyr Tsaryk. REGIONAL ECOLOGICAL PROJECT "YOUR NATIVE LAND": HISTORY AND MODERN ACHIEVEMENTS

Ecological problems are especially actual for Ukraine and their decision will depend on realization of careful attitude toward nature, rational using of its resources, and abilities of population to correspond ecological knowledge at the choice of decisions in the process of the labour activity. School age is favourable time, when it is possible to instil to the man love to nature and desire to save its resources, form the correct and conscious model of behavior ecologically. The regional ecological project "Your native land" was founded due to ideas and efforts of Professor Lubomyr Tsaryk, the manager of department of geoecology and methodology of teaching of ecology of the Ternopil Volodymyr Gnatuk National Pedagogical University (TNPU) in 2000 with the aim of development of ecological culture of schoolchildren and for encouragement of young people to creative researches in nature.

The basic task of this publication is to show efficiency of using of competitive projects for the achievement of aims of ecological education; to describe the stages of forming of the project "Your native land", to analyze the experience of the organizers of the project from distribution of ideas of sustainable development and environmental protection.

The monitoring analysis of network of educational general establishments was conducted at the first stage of the project's realization. The teachers of the geoecology department with participation of Management of education and science of Ternopil region educed base schools of ecological education for each of the administrative districts. The information of competition-project was also sent in the general schools due to efforts the students of geographical faculty TNPU. That gave an opportunity of operative connection between the organizational committee and the participants of the project, walking around intermediate administrative agencies.

The results of the first competitions showed small amount of the participants, that testified to the not high level of extracurricular work of ecological aspiration in general schools. Some later information about the project spread more active, that assisted to bringing in the project of all new participants with interesting research works.

The increase of interest in the project resulted in the increase of amount of participants and expansion of subjects of researches. Since 2008 the project "Your native land" is realized as a mandatory of educational preparation of the schoolchildren. The final conference is annually conducted on results of investigations. First the competition is conducted between the schools within the limits of the districts that delegate the best works on the final stage of the regional level. It is important that the researches and actions of the participants of the project are accompanied with agitation among the local population, that promotes the distribution of nature protection ideas.

The functioning of the project "Your native land" allowed to activate scientifically-research work of schoolchildren and educational collectives. Many participants of the project elect specialities "Ecology", "Geography", "Biology" and "Chemistry" in the Ternopil Volodymyr Gnatuk National Pedagogical University and other educational establishments that proves the efficiency of this project competition in distribution of ecological ideas. All of them are successful students and some of them are winners of the National ecological competitions, some of them have got scientific degrees and continue the nature protection activity.

As a result of 17-years-old activity of the project is:

- the new natural objects are protected;
- some of the local ecological problems are decided;
- the ecological situation of the territories is evaluated;
- a lot of ecological paths are created and described.

It gives an opportunity to the schoolchildren to realize personal importance in the decision of environmental problems, stimulates them to creation of own way of life in harmonies with nature, develops ability to choose the rational variant of behavior in nature.

Keywords: project ecological and regional, research work, nature protection action, ecological consciousness, ecological education.

Надійшла 10.05.2018р.